

نوع مقاله: پژوهشی

فرصت‌ها و چالش‌های همکاری ژئواکونومیک ایران و ترکمنستان^۱امین نواختی مقدم^۲، قاسم اصولی^۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۶/۲۷؛ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۰/۳۰

چکیده

ویژگی‌های تاریخی و فرهنگی مشترک، همجواری ژئوپلیتیک، نیاز به همکاری در حوزه انرژی، ترانزیتی و گسترش همکاری‌های منطقه‌ای، ایران و ترکمنستان را به همکاری بیشتر با یکدیگر ترغیب می‌کند. هدف مقاله حاضر این است که با سنجش ابعاد گوناگون روابط اقتصادی ایران و ترکمنستان و واکاوی فرصت‌ها و چالش‌های روابط دو کشور، جایگاه ایران در اقتصاد ترکمنستان و راهبردهای گسترش روابط دو کشور را بررسی کند؛ بنابراین، پرسش اصلی مقاله این است که «مهم‌ترین فرصت‌ها و چالش‌های همکاری ژئواکونومیک ایران و ترکمنستان کدامند؟» فرضیه‌ای که بررسی می‌شود این است که «همکاری در حوزه‌های انرژی (گاز، نفت، و برق) و مسیرهای انتقال آن، حوزه ترانزیتی و خطوط ارتباطی، حوزه‌های فنی و مهندسی و سرمایه‌گذاری مشترک، همکاری در حوزه کشاورزی و کشت فراسرزمینی، همکاری‌های منطقه‌ای در قالب سازمان اگو، و همکاری‌های مربوط به حوزه دریای خزر، از مهم‌ترین فرصت‌های ژئواکونومیکی، و چشم‌انداز کاهش ذخایر انرژی ترکمنستان، پریسک بودن شرایط سرمایه‌گذاری در این کشور، لزوم گرفتن روایت برای فعالیت‌های تجاری، چالش‌های ناشی از نظام بانکی، و نقش چالش‌زای قدرت‌های مداخله‌گر از جمله آمریکا در روابط ایران با ترکمنستان، از مهم‌ترین چالش‌های ژئواکونومیک روابط دو کشور به‌شمار می‌آیند. با توجه به اینکه هر دو کشور به دلیل صادرات انرژی، در عرصه بین‌المللی اهمیت فراوانی دارند، تقویت همکاری دو کشور در این زمینه می‌تواند سبب تأثیرگذاری بیشتر این دو کشور در عرصه امنیت عرضه انرژی شود. در این پژوهش تلاش شده است مسائل اصلی مقاله به روش توصیفی و تحلیلی بررسی شوند.

واژگان کلیدی: ایران، ترکمنستان، ژئواکونومیک، انرژی، نظام بانکی، تجارت.

۱. این مقاله برگرفته از طرح مطالعات اوراسیای مرکزی دانشگاه تهران است.

۲. دانشیار گروه حقوق و علوم سیاسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران، navakhti@uma.ac.ir

۳. دکترای روابط بین‌الملل، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

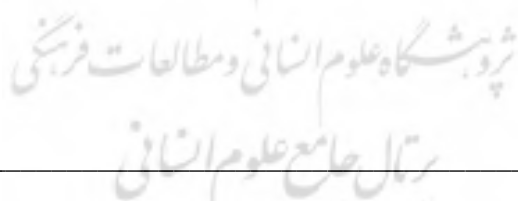
Opportunities and Challenges of Geo-economics Cooperation between Iran and Turkmenistan

Amin Navakhti Moghada¹, Qasem Osuli Odlu²

Abstract

Common historical and cultural features and geopolitics proximity encourage energy, transit, and regional cooperation between Iran and Turkmenistan. This article examines the different aspects of economic relations between Iran and Turkmenistan, including the opportunities and challenges as well as the potentials to develop ties. The current research also investigates the different ways through which Iran can involve in Turkmenistan's economy. The findings show that it can be achieved by strengthening the transit lines and resolving Iranian exporters' visas, guaranteeing investment risk, prioritizing economic diplomacy, and defining common interests in the transit area. Both countries are of great importance in the international arena because energy exports strengthening the cooperation between the two countries could lead to a more significant impact of these two actors internationally. This article attempts to describe the main issues of this paper is a descriptive and analytical method.

Keywords: Geo-economics, regional cooperation, I.R.Iran, Turkmenistan, energy transit, Economic relation caspian region

1. Associate professor of political science at University of Mohaghegh Ardabili

navakhti@uma.ac.ir

2. international relations researcher and visiting professor at Mohaghegh Ardabili and Alameh tabatabaie universities

مقدمه

ترکمنستان، یکی از مهم‌ترین کشورهای آسیای مرکزی، و دروازه ورود ایران به این منطقه است. این کشور با داشتن درآمد سرانه حدود ۷۵۳۶ دلار، در گروه‌بندی کشورها در بانک جهانی، جزء کشورهای دارای درآمد سرانه متوسط به بالا به‌شمار می‌آید. کنترل شدید دولت و سهم زیاد بخش دولتی از فعالیت‌های اقتصادی، مانع اصلی توسعه بخش خصوصی در اقتصاد ترکمنستان است. تداوم تسلط دولت بر اقتصاد و بازار رسمی کار در این کشور، سبب محدود ماندن سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در بخش‌های مرتبط با حوزه‌های غیرانرژی شده است. رشد اقتصادی ترکمنستان به مقدار زیادی به هیدروکربن و بخش‌های مرتبط با آن وابسته است. این کشور در بین جمهوری‌های آسیای مرکزی، ساده‌ترین ساختار اقتصادی را دارد و میزان اصلاحات اقتصادی آن از زمان فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی از کشورهای دیگر کمتر بوده است، زیرا تأکید بر سیاست بی‌طرفی در تعبیرهای متفاوت آن با بی‌توجهی به اصلاحات اقتصادی در داخل همراه بوده است که عامل اصلی آن، بهره‌مندی از درآمدهای گاز و اقتصاد دولتی است. وضعیت بی‌طرفی دائمی ترکمنستان سبب شده است که این کشور در ترویج ثبات امنیت منطقه‌ای و مقابله با تهدیدهای گوناگونی مانند تروریسم، افراط‌گرایی، قاچاق مخدر، و جرایم سازمان‌یافته موفق عمل کند (EEAS, 2019).

ترکمنستان در قالب سیاست تخصصی کردن تولید در دوران اتحاد جماهیر شوروی، وظیفه تولید پنبه و گاز طبیعی را به‌عهده داشت، اما با فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، بخش کشاورزی ترکمنستان تضعیف شد و به‌همین دلیل در زمان استقلال، به‌طور کامل تک‌محصولی (گاز) بود. ساختار تک‌محصولی حکومت در دوران بی‌طرفی مثبت (دوران بردی‌محمداف^۱) همچنان ادامه داشته است. با این حال، به‌سبب سیاست خارجی فعالانه‌تر محمداف، حجم صادرات و واردات کل کشور در سال‌های اخیر افزایش چشمگیری داشته است (Michel, 2019: 3).

ترکمنستان از زمان استقلال، به‌جز اختلاف‌های انگشت‌شمار در مورد ترانزیت کالاهای ایرانی از مسیر این کشور و اختلاف بر سر قیمت گاز و مطرح شدن امکان ارجاع پرونده این موضوع به دادگاه بین‌المللی لاهه، روابط نسبتاً دوستانه‌ای با ایران داشته است. بررسی روابط تجاری ایران با ترکمنستان

در سال‌های اخیر، نشانگر این وضعیت است. حجم بالای روابط تجاری ایران با این کشور بیشتر به صادرات اختصاص دارد و حجم واردات ایران از این کشور بسیار کم است؛ برای مثال، برپایه داده‌های تارنمای آمار گمرک ایران، در سال ۱۳۹۴ صادرات ایران به ترکمنستان ۷۲۰ میلیون دلار و واردات از این کشور حدود ۱۶ میلیون دلار بوده است. این شرایط، نشانگر این است که چیزی حدود ۲/۲ درصد حجم واردات ایران از کل روابط تجاری با ترکمنستان است. محصولات کشاورزی، مصالح ساختمانی، و محصولات فولادی، بخش عمده محصولات صادراتی ایران به این کشور به‌شمار می‌آیند (تارنمای گمرک ایران، ۱۳۹۶). گفتنی است، اختلاف دو کشور بر سر میزان بدهی گازی ایران به ترکمنستان از سال ۲۰۱۷ بر تمام ابعاد روابط دو کشور تأثیر منفی داشته است.

در این مقاله، پس از واکاوی نوع و میزان همکاری‌های اقتصادی ایران و ترکمنستان، اهمیت ژئواکونومیک ایران و ترکمنستان، فرصت‌ها و چالش‌های روابط دو کشور، و راهبردهای بهبود جایگاه ایران در اقتصاد ترکمنستان به روش توصیفی و تبیینی بررسی شده است.

۱. چارچوب نظری پژوهش

با توجه به اهمیت عوامل ژئواکونومیک مانند انرژی و مسیرهای انتقال آن، ترانزیت، تجارت، سرمایه‌گذاری، و... در این مقاله تلاش کرده‌ایم از مؤلفه‌های ژئواکونومیک برای تبیین فرصت‌ها و چالش‌های همکاری روابط ایران و ترکمنستان استفاده کنیم.

با پایان یافتن جنگ سرد، تغییرات فراوانی در حوزه مفهومی ژئوپلیتیک روی داد؛ به‌گونه‌ای که ژئوپلیتیک از رهیافت نظامی و ژئواستراتژیک به‌سوی رویکرد اقتصادی گرایش یافت. با تغییر جهت مفهوم قدرت در جغرافیای سیاسی از سیاست به اقتصاد، واژه ژئواکونومی برنهاد شد که برپایه آن، منابع اقتصادی و قلمرو منابع طبیعی، مهم ارزیابی می‌شوند. ادوارد لوتواک^۱ در سال ۱۴۴۱ پارادایم ژئواکونومی را با مفهوم گسترده‌ای وارد علوم جغرافیایی و سیاسی کرد. از ویژگی‌های دوران حاکمیت ژئواکونومی، اهمیت اقتصاد در عرصه جهانی و تشکیل گروه‌بندی‌های منطقه‌ای بر بنیاد اقتصاد است (Hafezniya & kaviyani rad, 2014, 253)

1. Edward Luttwak

این رویکرد از ترکیب سه عامل جغرافیا، قدرت، و اقتصاد شکل گرفته و روابط جغرافیا، قدرت، و اقتصاد و تعامل این سه عنصر را برای تقویت قدرت دولت‌ها مطالعه می‌کند. به بیان روشن‌تر، ژئواکونومی، برجستگی‌های جغرافیایی-اقتصادی یک کشور است که با رویکردی برون‌نگرانه جایگاه اقتصاد را در مناسبات قدرت تعریف و تعیین می‌کند. همچنین، دولت از این طریق می‌تواند کنترل تمام منابع تولید و بخش‌های کلیدی اقتصادی را به دست گیرد و فعالیت‌های اقتصادی و قدرت اقتصادی خود را تقویت کند. در این چارچوب برای کشوری با ویژگی‌های ایران که از یک دهه پیش، راهبرد کلان خود را بر مبنای تبدیل شدن به قدرتی اقتصادی طراحی کرده است، بهبود موقعیت کشور در چینش بازیگران در عرصه ژئواکونومیک یک آرمان به‌شمار می‌آید؛ از این رو، سنجش عملکرد این کشور بر مبنای مفهوم ژئواکونومیک با توجه به پیامدهای سیاسی و امنیتی، تبیین بهتری از روابط ایران و ترکمنستان ارائه می‌دهد. از آنجاکه از دیدگاه نظریه پردازان حوزه ژئواکونومیک، نفوذ در بازارها یکی از مهم‌ترین شاخص‌های بازتاب‌دهنده موقعیت یک کشور در صحنه ژئواکونومی است، در ادامه بر پایه این شاخص تلاش خواهیم کرد تصویری از موقعیت ژئواکونومیک دو کشور و تأثیر آن بر فرصت‌ها و چالش‌های روابط دو کشور ارائه دهیم.

۲. همکاری‌های اقتصادی ایران با ترکمنستان

ترکمنستان به‌عنوان یک کشور بیابانی، از منابع عظیم نفت و گاز طبیعی برخوردار است و کشاورزی در مناطقی از این کشور رواج دارد که دارای منابع آبی هستند. پنبه و گندم از مهم‌ترین محصولات کشاورزی این کشور به‌شمار می‌آیند که اولی با هدف صادرات و دومی بیشتر با هدف مصرف داخلی تولید می‌شود. افزون‌براین، بیش از نیمی از نیروی کار ترکمنستان در بخش کشاورزی این کشور مشغول به کار هستند. در حوزه انرژی نیز دو خط لوله مهم این کشور یعنی «تاپی»^۱ و «ترانس خزر»^۲ به دلایل امنیتی و نیز دریافت نکردن حمایت‌های مالی بین‌المللی، چشم‌انداز مبهمی دارند. گفتنی است، با امضای کنوانسیون جدید دریای خزر^۳ در سال ۲۰۱۸، در صورت رعایت

1. Tapi

2. Trans-Caspian Gas Pipeline

3. The new Convention on the Legal Status of the Caspian Sea

پیش‌شرط‌های محیط‌زیستی، زمینه عملیاتی شدن خط لوله «ترانس خزر» فراهم شده است. بخش خدمات، کشاورزی، انرژی، و مالیات، مهم‌ترین منابع تأمین‌کننده تولید ناخالص داخلی این کشور هستند که میزان سهم آن‌ها در جدول شماره (۱) مشخص شده است.

جدول شماره (۱). میزان و سهم هریک از منابع تأمین‌کننده تولید ناخالص داخلی ترکمنستان

ردیف	نوع بخش اقتصادی	سهم در اقتصاد کشور (درصد)	میزان اشتغال در این بخش‌ها (درصد)
۱	خدمات	۴۷/۷	۳۷/۸
۲	صنعت	۴۴/۹	۱۴
۳	کشاورزی	۷/۵	۴۸/۲

منبع: (https://theodora...., 2018)

همان‌گونه که داده‌های جدول نشان می‌دهد، بخش خدمات، به‌عنوان بزرگ‌ترین بخش اقتصادی ترکمنستان، حدود ۳۷ درصد، و بخش کشاورزی نیز با سهم ۷/۵ درصدی، حدود ۴۸ درصد اشتغال ایجاد کرده است. اقتصاد این کشور به‌گونه‌ای متوازن بین بخش‌های گوناگون خدمات و صنعت تقسیم شده و بخش سنتی آن، یعنی کشاورزی، حجم محدودی از اقتصاد را به خود اختصاص داده است. با این حال، آمار نشان می‌دهد که بخش‌های اقتصادی مربوط به صنعت و خدمات به‌گونه‌ای برابر در بین مناطق گوناگون این کشور تقسیم نشده است و به‌همین دلیل، بیشترین نیروی شاغل در بخش کشاورزی این کشور مشغول فعالیت هستند. جایگاه ایران در اقتصاد ترکمنستان بسیار ضعیف است و به‌طور عمده به ارائه ابزار کشت گلخانه‌ای در این کشور محدود شده و ارائه خدمات فنی و مهندسی برای تأسیس خط سوم انتقال برق از سرخس^۱ به مرو^۲ و نیز مشارکت در ساخت مسیرهای حمل‌ونقلی مانند اتصال مسیرهای عشق‌آباد به ترکمن‌آباد و سرخس به تجن^۳، در حد موافقت‌نامه باقی مانده است. در ادامه به چشم‌انداز شاخص‌های اقتصادی ترکمنستان اشاره شده است.

1. Sarakhs
2. Merv
3. Tejen

جدول شماره (۲). چشم‌انداز شاخص‌های اقتصادی ترکمنستان تا سال ۲۰۲۰

شاخص‌های اقتصادی	۲۰۱۸	۲۰۱۹	۲۰۲۰
تولید ناخالص داخلی (میلیارد دلار)	۴۴/۹	۴۷/۵	۴۹/۷
نرخ رشد تولید ناخالص داخلی	۶/۴	۶/۴	۶/۳
نرخ بیکاری (درصد)	۹	۱۰	۱۰/۵
نرخ رکود	۷/۶	۸	۵/۱
رتبه فساد (در بین ۱۶۷ کشور)	۱۶۴	۱۶۱	۱۵۹
درآمد سرانه	۷۵۳۶	۷۷۱۶	۷۹۰۰
شاخص گردشگری	۰	۰	۰

منبع: (<https://tradingeconomics.com/turkmenistan/forecast, 2019>)

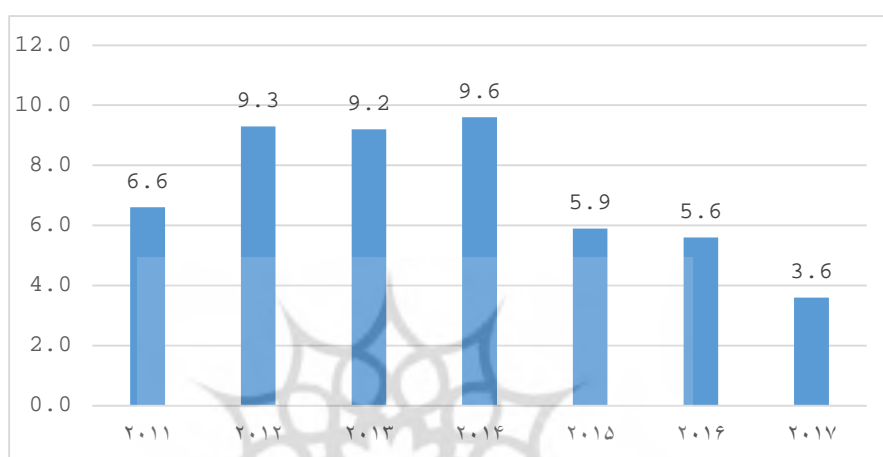
بررسی شاخص‌های اقتصادی ترکمنستان نشان می‌دهد، تولید ناخالص داخلی این کشور تا سال ۲۰۲۰ حدود ۵ میلیارد دلار افزایش پیدا کرد. با این حال، نرخ بیکاری این کشور در سال ۲۰۲۰ با افزایش حدود ۱/۵ درصدی در مقایسه با سال ۲۰۱۸ به ۱۰/۵ درصد رسیده است. در بخش خدمات، امکان توسعه گردشگری در اقتصاد این کشور پیش‌بینی نشده است. این کشور به لحاظ منابعی مانند نفت، گاز طبیعی، پنبه، طلا، مس و اورانیوم جزء کشورهای غنی به‌شمار می‌آید و اقتصاد آن از تولید گاز و نفت، پنبه، مواد غذایی و صنایع دستی تأمین می‌شود. بررسی واردات این کشور نشان می‌دهد ارزش واردات آن از ۹/۲ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۴ به ۳/۶ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۷ کاهش یافته است. بر پایه آمار کمیته دولتی ترکمنستان، متوسط واردات این کشور، ۳/۸ میلیارد دلار است (Tradingeconomics, 2018). در جدول شماره (۳)، مهم‌ترین محصولات وارداتی ترکمنستان مشخص شده است.

جدول شماره (۳). مهم‌ترین اقلام وارداتی ترکمنستان در سال ۲۰۱۸

ردیف	محصولات	ارزش (میلیون دلار)	سهم (درصد)
۱	ماشین‌آلات	۸۹۷/۷	۲۴/۷
۲	تجهیزات الکترونیکی	۳۶۸/۴	۱۰/۱
۳	وسایل نقلیه	۳۲۰/۲	۸/۸
۴	فراورده‌های آهن و فولاد	۲۵۳/۸	۶/۹
۵	هواپیما و قطعات آن	۱۷۵/۱	۴/۸
۶	محصولات شیمیایی	۱۱۱/۷	۳
۷	وسایل نوری و پزشکی	۱۰۹/۱	۳

منبع: (<https://www.trademap.org...>, 2019)

ترکمنستان تعرفه مستقیمی از کالاهای وارداتی دریافت نمی‌کند و مالیات غیرمستقیم، جبران‌کننده هزینه‌های اقتصادی نبود تعرفه بر واردات کالا در این کشور است. این موضوع زمینه‌ساز کاهش واردات به این کشور شده است (Turkmenistan-Import Tariffs, 2017). برپایه داده‌های جدول شماره (۳)، ماشین‌آلات، تجهیزات الکترونیکی، وسایل نقلیه، فرآورده‌های فولاد و آهن، هواپیما و قطعات آن، محصولات شیمیایی و وسایل نوری، مهم‌ترین کالاهای وارداتی ترکمنستان را تشکیل می‌دهند. نمودار شماره (۱) نشان‌دهنده ارزش واردات ترکمنستان از سال ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۷ است.

نمودار شماره (۱). ارزش واردات ترکمنستان در سال‌های ۲۰۱۱-۲۰۱۷ (میلیارد دلار)

منبع: (https://www.trademap.org..., 2018)

همان‌گونه که داده‌های نمودار شماره (۱) نشان می‌دهد، واردات ترکمنستان در سال ۲۰۱۷ نسبت به سال‌های پیش از آن به دلیل کاهش درآمد ارزی این کشور با کاهش قیمت انرژی از یک سو و تشدید تحریم‌های اقتصادی روسیه و کاهش ارزش روبل از سوی دیگر، بسیار کاهش یافته است. در کنار این مسائل، ترکمنستان از سال ۲۰۱۵ سیاست جایگزینی واردات را اعمال کرده است و در این راستا عوارض گمرکی خود را افزایش داده است. این عامل نیز زمینه‌ساز کاهش واردات این کشور از کشورهای دیگر، از جمله ایران، شده است. در ادامه در جدول شماره (۴) مهم‌ترین شرکای تجاری ترکمنستان مشخص شده‌اند.

جدول شماره (۴). مهم‌ترین شرکای واردکننده کالا به ترکمنستان (۲۰۱۸)

ردیف	کشور	ارزش (میلیون دلار)	سهم (درصد)
۱	ترکیه	۱/۲۴۵/۵	۲۶/۷
۲	روسیه	۵۷۰/۵	۱۲/۲
۳	آلمان	۳۹۷/۷	۸/۵
۴	ژاپن	۳۹۷/۲	۸/۵
۵	جمهوری کره	۳۶۱/۵	۷/۷
۶	چین	۳۳۸/۴	۷/۲
۷	ایتالیا	۲۴۹/۵	۵/۳

منبع: (Https://www.trademap.org..., 2019)

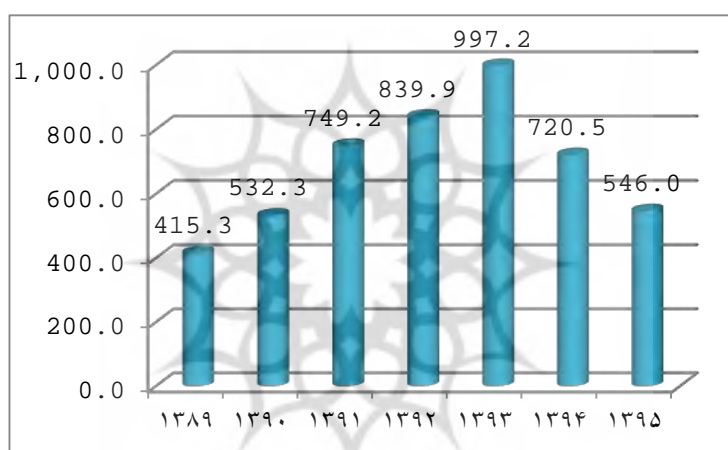
برپایه داده‌های جدول شماره (۴) ترکیه با داشتن سهم ۲۶/۷ از مجموع واردات ترکمنستان، بزرگ‌ترین شریک وارداتی این کشور به‌شمار می‌آید. پس‌از آن، به‌ترتیب روسیه، آلمان، ژاپن، جمهوری کره، چین، و ایتالیا در رتبه‌های بعدی قرار گرفته‌اند و ایران در بین شرکای مهم وارداتی این کشور قرار نگرفته است. ایران فناوری لازم را برای رقابت با این کشورها برای نفوذ و سرمایه‌گذاری در اقتصاد ترکمنستان، به‌ویژه در میادین انرژی، نداشته است. موارد مطرح‌شده در جدول شماره (۵) برخی از کالاهای صادراتی ایران به ترکمنستان به‌شمار می‌آیند.

جدول شماره (۵). ده محصول عمده صادراتی ایران به ترکمنستان در سال ۱۳۹۴

ردیف	محصولات	ارزش (دلار)	سهم (درصد)
۱	سیب‌زمینی تازه یا سردکرده	۵۶/۰۹۹/۷۸۸	۸
۲	اسکلت و قطعات اسکلت از چدن، آهن یا فولاد	۳۸/۲۷۰/۴۹۱	۵
۳	لوله‌ها و پروفیل‌های جوش‌داده‌شده، از آهنی یا از فولادی، با قطر خارجی کمتر از ۲۰۳/۲ میلی‌متر	۳۵/۳۰۴/۴۹۷	۵
۴	قیرنفت	۳۵/۹۰۶/۸۰۹	۵
۵	لوله و شیلنگ‌های سخت از پلیمرهای اتیلن	۳۳/۴۶۶/۲۱۶	۴
۶	لوله‌ها و پروفیل‌های دیگر توخالی آهنی یا فولادی با قطر خارجی کمتر از ۲۰۳/۲ میلی‌متر	۳۳/۵۳۷/۹۱۵	۴
۷	سایر سیمان سفید پرتاند	۲۵/۹۴۴/۳۵۵	۳
۸	سیب تازه	۱۷/۵۱۳/۴۲۹	۲
۹	انواع درب اتوماتیک طبقات آسانسور	۱۷/۱۶۰/۱۴۵	۲
۱۰	کف‌پوش‌هایی از مواد نساجی سنتتیک یا مصنوعی آماده مصرف	۱۶/۸۶۷/۳۰۴	۲

منبع: (www.tccim.ir)

بر پایه داده‌های جدول شماره (۵) محصولات کشاورزی، محصولات فولادی و آهنی، و مصالح ساختمانی بیشترین محصولات صادراتی ایران به ترکمنستان بوده‌اند که عمدتاً جزء مواد اولیه و خام به‌شمار می‌آیند. در صورت تمرکز صادرات ایران بر صادرات کالاهای دارای ارزش افزوده بالا به جای مواد خام به ترکمنستان می‌توان شاهد دریافت سود اقتصادی فراوان از روابط تجاری با ترکمنستان بود. بر پایه آمار گمرک جمهوری اسلامی ایران و داده‌های دفتر خدمات اطلاعات تجاری سازمان توسعه تجارت ایران، میزان و وزن بار صادراتی به ترکمنستان در سال ۱۹۹۹ برابر با ۵۹۳ هزار تن بوده که در مقایسه با سال ۱۳۹۸ که ۹۷۹ هزار تن بود، در وزن اقلام صادراتی ۳۸۶ هزار تن کسری مبادلات وزنی تجاری داشته است و در مقایسه به لحاظ ارزش کالا با احتساب ۲۸۰ میلیون دلار صادرات به ترکمنستان در سال ۱۳۹۸، رقمی برابر با یکصد و شصت و پنج میلیون دلار کسری در ارزش صادراتی داشته است.

نمودار شماره (۲). صادرات ایران به ترکمنستان

منبع: ([Http://www.irica.gov.ir](http://www.irica.gov.ir), 1397)

یکی دیگر از دلایل کاهش صادرات ایران به ترکمنستان، رکود بازار کشورهای آسیای مرکزی مانند ترکمنستان و کاهش دستیابی این کشور به ارز خارجی به دلیل کاهش قیمت انرژی است. روی هم رفته بازرگانان ایرانی در هشت گروه کالا از جمله کالاهای اساسی، خدمات فنی-مهندسی، مواد غذایی، و پوشاک می‌توانند در ترکمنستان فعالیت داشته باشند.

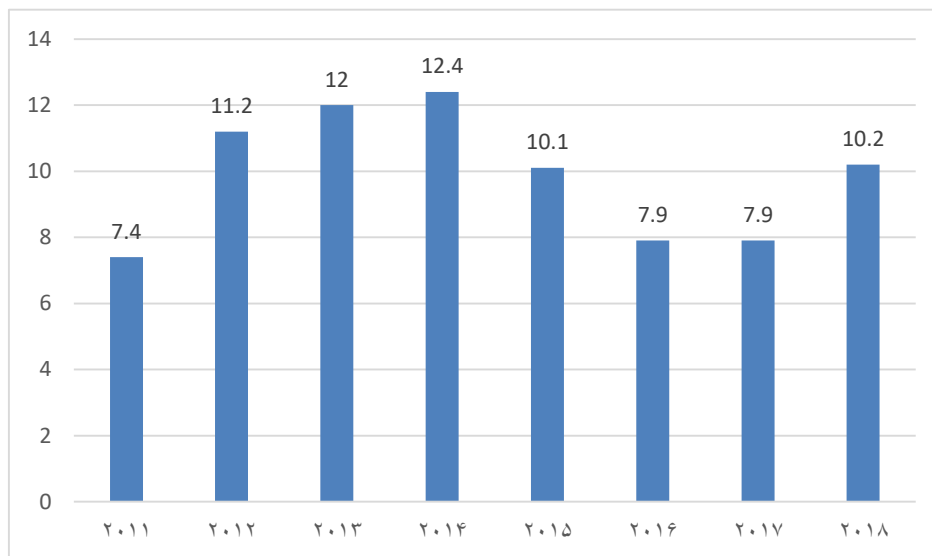
چشم‌انداز آینده اقتصاد ترکمنستان به مقدار زیادی به قیمت و میزان تقاضای خارجی گاز طبیعی این کشور وابسته است؛ هرچند انتظار می‌رود که سیاست صنعتی (جایگزینی واردات و ارتقای صادرات محصولات غیرهیدروکربنی) به تدریج به ارتقای فعالیت‌های غیر مرتبط با هیدروکربن کمک کند. با وجود تداوم صادرات گاز به چین پیش‌بینی می‌شود که در میان مدت نرخ رشد اقتصادی این کشور، سالانه کمتر از ۷ درصد باشد (Country Snapshot, 2017). صادرات ترکمنستان از ۱۲/۴ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۴ به ۷/۹ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۷ کاهش یافته است. بر پایه آمار کمیته دولتی ترکمنستان، متوسط صادرات این کشور از سال ۱۹۹۲ تا ۲۰۱۵ چیزی حدود ۴/۶ میلیارد دلار بوده است که در سال ۲۰۱۴ به بالاترین میزان خود، یعنی ۱۲/۴ میلیارد دلار، رسیده و در سال ۱۹۹۲ در کمترین میزان خود، یعنی ۶۴ میلیون دلار، قرار داشته است^(۱) (Tradingeconomic, 2018). در جدول شماره (۶) عمده‌ترین کالاهای صادراتی ترکمنستان در سال ۲۰۱۸ مشخص شده‌اند.

جدول شماره (۶). عمده‌ترین کالاهای صادراتی ترکمنستان در سال ۲۰۱۸

ردیف	محصولات	ارزش (میلیون دلار)	سهم (درصد)
۱	سوخت‌های فسیلی	۷/۱۲۰/۸	۹۱/۲
۲	پنبه	۳۹۸/۳	۵/۱
۳	پلاستیک و مصنوعات آن	۶۹/۳	۰/۸
۴	کود	۶۶/۴	۰/۸
۵	مواد پوشاک	۲۸/۳	۰/۳
۶	وسایل نقلیه	۲۰/۵	۰/۲

منبع: (https://www.trademap.org..., 2019)

سوخت‌ها و روغن‌های معدنی، پنبه، پلاستیک، کود، مواد پوشاک و وسایل نقلیه مهم‌ترین کالاهای صادراتی کشور ترکمنستان را تشکیل می‌دهند. ترکمنستان، چهارمین صادرکننده گاز طبیعی جهان به‌شمار می‌آید. اقتصاد این کشور تک‌محصولی است، اما تلاش می‌کند در مسیر متنوع‌سازی جریان‌های تولیدی گام بردارد. نکته مهم‌تر اینکه میراث اتحاد جماهیر شوروی، یعنی تقسیم‌بندی اقتصادی جمهوری‌ها در آن دوره و واگذاری تولید پنبه به ترکمنستان، همچنان حفظ شده است. نمودار شماره (۳) میزان صادرات این کشور را از سال ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۸ نشان می‌دهد.

نمودار شماره (۳). میزان صادرات ترکمنستان در طول سال‌های ۲۰۱۱-۲۰۱۸ (میلیارد دلار)

Source: Trade map, 2019

ترکمنستان با توجه به منابع سرشار نفت، گاز، و پنبه صنایع پایین دست خود را از طریق سرمایه‌گذاری مشترک گسترش داده است و جزء کشورهای انگشت‌شماری است که فرآورده‌های نفتی را صادر می‌کند و با فراوری محصول پنبه به کمک نیروی کار خود، صنایع نساجی پیشرفته با بازار فروش گسترده‌ای در سطح جهان دارد و با فروش سالانه مقدار زیادی گاز به کشورهای چین، اوکراین و روسیه و چند کشور دیگر، از جمله ایران، درآمدهای سرشاری کسب می‌کند (Jumayev, 2012: 2). برپایه داده‌های نمودار شماره (۳) ارزش صادرات ترکمنستان از سال ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۴ حالت صعودی داشته است، اما در سال ۲۰۱۵ نسبت به سال‌های پیشتر کاهش یافته و در سال ۲۰۱۷ به ۷/۸ میلیارد دلار رسیده است. بحران مالی در جهان و کاهش قیمت‌های نفت، گاز، و پنبه، تأثیر منفی‌ای بر رشد اقتصادی و درآمدهای ارزی ترکمنستان در سال ۲۰۱۵ داشته است. بی‌ثباتی اقتصادی روسیه و ضعف روبل، این پیامدهای منفی را بیشتر کرده است (روسیه شریک نخست تجاری ترکمنستان به‌شمار می‌آید و بخشی از نیروی کار اعزامی از ترکمنستان به خارج در روسیه مستقر هستند). در ادامه در قالب جدول شماره (۷)، به مهم‌ترین واردکنندگان کالا و خدمات از ترکمنستان اشاره شده است.

جدول شماره (۷). مهم ترین واردکنندگان کالا و خدمات از ترکمنستان (۲۰۱۸)

کشور	ردیف	ارزش (میلیون دلار)	سهم (درصد)
چین	۱	۵/۵۶۳/۲	۷۵
ترکیه	۲	۴۲۲/۴	۵/۶
ایتالیا	۳	۴۲۰/۲	۵/۶
روسیه	۴	۳۳۱/۱	۴/۴
قزاقستان	۵	۲۱۴/۳	۲/۸
رومانی	۶	۱۰۴	۱/۴
گرجستان	۷	۷۵/۴	۱

منبع: (https://www.trademap.org..., 2019)

بر پایه داده های جدول شماره (۷) چین با سهم ۷۵ درصد از مجموع صادرات ترکمنستان، بزرگ ترین شریک صادراتی این کشور به شمار می آید. ترکیه، ایتالیا، روسیه، قزاقستان، رومانی، و گرجستان به ترتیب در رتبه های بعدی قرار دارند. ایران با وجود ظرفیت های زیاد همکاری در مقایسه با رقبای منطقه ای خود، در گسترش روابط دوجانبه اقتصادی خود با ترکمنستان چندان موفق نبوده است. در جدول شماره (۸) عمده ترین کالاهای وارداتی ایران از ترکمنستان مشخص شده اند.

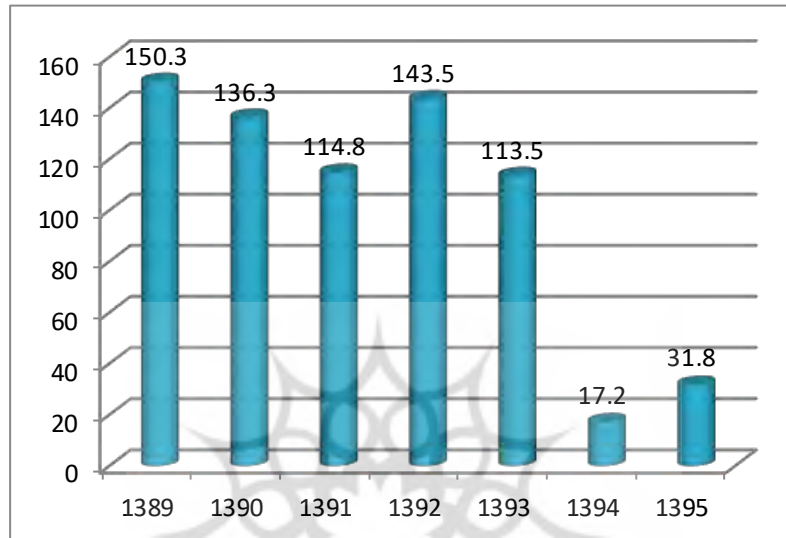
جدول (۸). ده کالای عمده وارداتی ایران از ترکمنستان در سال ۱۳۹۴

ردیف	محصولات	ارزش (دلار)	سهم (درصد)
۱	انواع دانه های خوراکی به جز گندم دامی	۱/۷۵۴/۷۷۲	۲۶
۲	لینتر پنبه	۱/۲۷۵/۷۴۶	۱۸
۳	مخلوط های گندم غیر مذکور در جای دیگر	۱/۱۲۶/۹۲۸	۱۶
۴	کنجاله و آخال های جامد دیگر، حتی ساییده شده یا به هم فشرده به شکل حبه	۵۹۵/۷۹۶	۸
۵	ابریشم خام (نتابیده)	۵۵۹/۰۸۱	۸
۶	روغن پایه معدنی	۳۲۹/۱۸۳	۴
۷	گریدر نو و با قدرت ۲۴۰ اسب بخار و کمتر	۳۰۸/۸۱۴	۴
۸	برنج نیمه سفید شده یا برنج کامل سفید شده ۲، حتی صیقلی یا براق شده	۱۸۸/۹۹۰	۲
۹	ید	۱۵۲/۷۳۵	۲
۱۰	سایر فرآورده های غیر مذکور که دارای ۷۰٪ وزن یا بیشتر نفت یا روغن های معدنی قیری	۱۱۱/۵۸۲	۱

منبع: (http://www.tccim.ir, 1396)

1. semi milled rice
2. wholly milled rice

برپایه داده‌های جدول شماره (۸) محصولات کشاورزی، کنجاله، آخال‌های جامد، فراورده‌های پنبه، برنج و فراورده‌های نفتی، مهم‌ترین کالاهای وارداتی ایران از ترکمنستان را تشکیل می‌دهند. با توجه به اینکه بخش عمده صادرات ترکمنستان، گاز و فراورده‌های نفتی است، اقتصاد ترکمنستان نقش مکمل را برای اقتصاد ایران ایفا نمی‌کند. به همین سبب میزان واردات ایران از این کشور کم است. در نمودار شماره (۴) ارزش واردات ایران از ترکمنستان مشخص شده است.

نمودار شماره (۴). ارزش واردات ایران از ترکمنستان (میلیون دلار)

منبع: (<http://www.irica.gov.ir>, 1397)

برپایه داده‌های نمودار شماره (۴) ارزش واردات ایران از ترکمنستان با حالت نزولی در سال‌های ۱۳۹۴ و ۱۳۹۵ به کمترین میزان خود در طول سال‌های اخیر، یعنی به ترتیب به ۱۷/۲ و ۳۱/۸ میلیون دلار، رسیده است. کاهش دستیابی به ارز خارجی، موانع گمرکی، و محدودیت‌های مرزی و جاده‌ای از دلایل اصلی این مسئله به‌شمار می‌آیند.

۳. اهمیت ژئواکونومیک ترکمنستان و ایران و همکاری دو کشور

اهمیت ژئواکونومیک ترکمنستان بیش از هر عاملی به ذخایر انرژی این کشور مربوط می‌شود. این کشور در فهرست چهار کشور بزرگ تولیدکننده گاز طبیعی قرار دارد. ذخایر گاز طبیعی تقریباً در سراسر خاک ترکمنستان پراکنده است و بیشتر ذخایر نفتی در غرب این کشور از جمله در پهنه ساحلی دریای خزر متمرکز شده است. افزون‌براین، ترکمنستان، اقتصاد در حال رشدی دارد و با توجه به منابع سرشار نفت، گاز، و پنبه، صنایع پایین‌دست خود را از طریق سرمایه‌گذاری مشترک گسترش داده است و جزء کشورهای انگشت‌شماری است که فراورده‌های نفتی‌اش را صادر می‌کند. این کشور با فراوری محصول پنبه و به‌کمک نیروی کار خود، صنایع نساجی پیشرفته‌ای دارد که از بازار فروش بالایی در سطح جهان برخوردار است. همچنین، با فروش سالانه گاز به کشورهایمانند اوکراین، روسیه، و چین درآمد‌های زیادی کسب می‌کند. به‌دلیل اینکه ترکمنستان یک کشور محاط در خشکی است، برای ترانزیت کالا از خاک کشورهای همسایه استفاده می‌کند که به‌عنوان نمونه می‌توان به خط‌آهن ترکمنستان که به شهر سرخس متصل است و از آنجا تا بندرعباس امتداد دارد، اشاره کرد (Liang, 2019: 14-15).

با این حال، نبود سرمایه‌گذاری خارجی کافی، زیرساخت‌های ناکافی مانند خط لوله برای صادرات، داشتن ساختار اقتصادی مبتنی بر تولید پنبه، و به‌لحاظ جغرافیایی نیز دوری از بازارهای نهایی مصرف این کشور را از تبدیل شدن به یک صادرکننده عمده هیدروکربن بازداشته است. افزون‌براین، کشورهای دیگر آسیای مرکزی و حوزه دریای خزر، غنی از هیدروکربن با آب‌وهوای مناسب با سرمایه‌گذاری بیشتر و دسترسی به بازار، به‌عنوان رقبای ترکمنستان مطرح هستند. این کشور به‌منظور یافتن مسیرهای انتقال انرژی -افزون‌بر مسیر اصلی روسیه- همکاری با کشورهای دیگر را برای بنا نهادن زیرساخت‌های گاز و خطوط لوله پیگیری می‌کند.

براین اساس، نکته قابل‌توجه این است که ایران از کدام‌یک از قابلیت‌های مطرح‌شده ترکمنستان می‌تواند در قالب همکاری بهره‌برداری کند که این موضوع نیازمند بررسی توانمندی‌های مکمل ایران در کنار نیازهای ترکمنستان است.

ایران نیز به‌لحاظ ژئواکونومیک به‌سبب واقع شدن در کانون بیضی انرژی جهان و نیز قرار گرفتن در مسیر انتقال انرژی به کشورهای دیگر، در کانون توجه قرار گرفته است. البته اهمیت دو کشور ایران و ترکمنستان را به‌سبب قرار گرفتن در مسیر جاده ابریشم چین نیز می‌توان به این عوامل افزود.

نیاز ترکمنستان به پیوستن به خطوط ریلی بین‌المللی برای ترانزیت کالا، ظرفیت بالای نفت و گاز و نیاز به شرکای صادراتی، نیاز به خطوط انتقال، نیاز به سرمایه‌گذاری‌های فنی و کمک‌های خارجی، و نیاز به شرکای تجاری برای تأمین کالاهای وارداتی و صدور کالاهای داخلی از یک‌سو، و فرصت‌های ریلی ایران و سرمایه‌گذاری‌های کلان برای کسب سود اقتصادی، نیاز ایران به واردات گاز در فصل‌های سرد و موقعیت این کشور برای سوآپ، خطوط انتقال انرژی ایران، توانایی بالای متخصصان ایرانی برای انتقال کمک‌های فنی، و نیاز به شرکای تجاری برای تأمین کالاهای وارداتی و صدور کالاهای داخلی از سوی دیگر، از جمله فرصت‌های همکاری ژئواکونومیک ایران و ترکمنستان به‌شمار می‌آیند (yari & Abedi, 2015, 204).

۴. فرصت‌های همکاری ژئواکونومیک ایران و ترکمنستان

فرصت‌های بی‌شماری برای همکاری ایران و ترکمنستان به‌صورت دوجانبه و منطقه‌ای وجود دارد که در صورت عملیاتی شدن، حجم همکاری‌ها می‌تواند نسبت به وضعیت کنونی، افزایش چشمگیری داشته باشد. بخش انرژی و مسیرهای مربوط به آن، یکی از این حوزه‌های همکاری بین دو کشور به‌شمار می‌آید. مسیرهای انتقال انرژی ترکمنستان که به چهار دسته مسیرهای غربی، شمالی، جنوبی، و شرقی تقسیم می‌شوند، در فرایند اجرایی و عملیاتی شدن خود با چالش‌های بسیاری روبه‌رو شده‌اند؛ برای مثال، احداث مسیر غربی - که خطوط انتقال انرژی مانند ترانس خزر در قالب آن مطرح شده است - با مخالفت شدید مسکو و تهران روبه‌رو شد. البته در سال ۲۰۱۸ با تصویب کنوانسیون جدید رژیم حقوقی دریای خزر، زمینه برای اجرایی شدن خط لوله ترانس خزر فراهم شده است. اگر این خط لوله ۳۰۰ کیلومتری نهایی شود، قادر خواهد بود با استفاده از کریدور جنوبی از مسیر ترکیه، سالانه ۴۰-۳۰ میلیارد متر مکعب گاز به اروپا انتقال دهد. با این حال، ایران همچنان به‌لحاظ همکاری‌های دوجانبه و مسیر انتقال انرژی، برای ترکمنستان مهم است (Raimondi, 2019: 51).

مسیر جنوبی نیز که عمدتاً گاز ترکمنستان را به مناطق شمالی ایران منتقل می‌کند، نیازمند توسعه خط لوله کورپوز-کورت کویی^۱ است. البته یکی از اهداف مطرح‌شده دولت ایران در سال

1. Korpheze-Kurt Kui Pipeline

۲۰۱۵، توسعه زیرساخت‌های انتقال گاز از شبکه جنوبی ایران (محل تولید) به مناطق شمالی (حوزه مصرف) است که این موضوع نیاز ایران را به گاز وارداتی از ترکمنستان کاهش می‌دهد. افزون‌بر این مسائل، قیمت گاز به یک عامل تأثیرگذار مهم در مسیر همکاری‌های انرژی دو کشور تبدیل شده است.

در مسیر شمالی نیز روسیه، واردات خود را از ترکمنستان به دلایلی مانند تأمین گاز موردنیاز بعضی مناطق وابسته به گاز وارداتی از ترکمنستان توسط شرکت گازپروم^۱، اختلاف بر سر قیمت، و تأثیرپذیری از افت‌وخیزهای بین‌المللی قیمت گاز متوقف کرده بود (Lee, 2017: 2). با وجود این، در سال ۲۰۱۹ فروش دوباره گاز ترکمنستان به روسیه اتفاق افتاد. در سفر الکسی میلر^۲، رئیس شرکت گازپروم روسیه، به ترکمنستان در سال ۲۰۱۸، توافق کرده بود که این شرکت واردات گاز خود را از ترکمنستان در سال ۲۰۱۹ آغاز کند (Karagianni, 2019). در مورد چین نیز هرچند تقاضای انرژی این کشور از ترکمنستان به دلیل واردات ال‌ان‌جی از استرالیا در کوتاه‌مدت کاهش یافته بود، در بلندمدت صادرات گاز به چین در پی کامل شدن خط «دی» از خط لوله چین-آسیای مرکزی افزایش خواهد یافت (BMI, country risk, 2018). چین بزرگ‌ترین مصرف‌کننده گاز ترکمنستان است که سالانه ۴۰-۳۰ میلیارد مترمکعب از طریق خط لوله چین و آسیای مرکزی دریافت می‌کند. بخش عمده درآمد ترکمنستان از فروش انرژی به چین، صرف تأمین بدهی این کشور به چین بابت خط لوله‌ای می‌شود که از ازبکستان و قزاقستان عبور می‌کند (Karagianni, 2019). موضوع کاهش نیاز چین به واردات گاز ترکمنستان، فرصت مناسبی را برای توسعه همکاری‌های انرژی ایران با این کشور فراهم کرده است.

روی هم‌رفته، صادرات گاز ترکمنستان و ترانزیت آن از طریق قلمرو ایران یکی از زمینه‌های مهم همکاری دو کشور به‌شمار می‌آید. این نوع همکاری، افزون‌بر حل مشکلات انتقال گاز از جنوب به استان‌های شمالی ایران و کاهش هزینه‌های حمل‌ونقل می‌تواند توان صادراتی ترکمنستان را با استفاده از مسیرهای متنوع جنوب و غرب ایران افزایش دهد. در شرایط کنونی، ترکمنستان درصدد است با احداث مسیرهای جدید انتقال گاز، به‌ویژه از طریق ایران و دریای خزر، افزون‌بر تنوع بخشیدن به

1. Gazprom
2. Alexey Miller

مسیرهای صادراتی، قدرت چانه‌زنی خود را افزایش دهد. معاوضه انرژی نیز یکی دیگر از حوزه‌های همکاری بین دو کشور است. همسایگان محصور در خشکی شمالی ایران که در پی متنوع‌سازی مسیرهای انتقال منابع هیدروکربنی خود به بازارهای بین‌المللی هستند، فرصت بی‌نظیری را برای همکاری ایران با این کشورها در زمینه معاوضه انرژی فراهم کرده‌اند تا ورای کسب منافع اقتصادی، در مسیر استفاده از آن به‌عنوان اهرم فشار اقتصادی گام بردارد. با وجود اینکه ترکمنستان در بین کشورهای دارنده بیشترین ذخایر گازی جهان در رتبه چهارم قرار دارد، به دلیل محدود بودن بازار صادراتی این کشور به چین با چالش مهمی در حوزه تأمین ارز موردنیاز برای حل مشکلات اقتصادی خود روبه‌رو است. در این شرایط، پیشنهاد معاوضه گاز این کشور با ترکیه یا خطوله لوله گاز طبیعی ترانس آناتولی (تاناپ)^۱ که در حال ساخت است، می‌تواند به‌عنوان یکی از گزینه‌های همکاری دو کشور مطرح شود (https://www.rferl.org/... , 2017). ایران در صورت تمایل به افزایش گاز صادراتی خود به کشورهایمانند ترکیه، عراق، ارمنستان، و منطقه خودمختار نخجوان، می‌تواند معاوضه گاز ترکمنستان را در دستورکار قرار دهد. (https://financialtribune,..., 2017).

همکاری در حوزه انتقال برق را نیز می‌توان به‌عنوان زمینه‌ای برای همکاری دو کشور مطرح کرد. صنایع برق ایران در رتبه چهاردهم جهان و اول خاورمیانه برپایه تولید برق با ظرفیت ۷۵ هزار مگاوات قرار دارد. این کشور، بزرگ‌ترین صادرکننده و واردکننده برق در خاورمیانه است و به کشورهای پاکستان، افغانستان، ترکیه، و عراق صادر، و برپایه قرارداد معاوضه، از کشورهای جمهوری آذربایجان و ارمنستان برق وارد می‌کند. مبادلات انرژی ایران با ترکمنستان در صورت کامل شدن و راه‌اندازی خط انتقال ۴۰۰ کیلواتی، به سه‌برابر سطح کنونی افزایش خواهد یافت (financialtribune, 2017).

روی هم‌رفته، ایران به دلیل موقعیت ویژه جغرافیایی خود، از شرایط مناسبی برای همکاری با کشورهای همسایه در این زمینه برخوردار است. با ترکمنستان به دلیل داشتن نیروگاه‌های مناسب، مصرف پایین، و مازاد تولید، همکاری‌های زیادی در قالب واردات، مبادله، و ترانزیت داشته است. ترکمنستان در صدد افزایش صادرات برق خود به ایران از طریق دو خط ولتاژ قوی است. دو خط

ولتاژ «مرو به سرخس» به طول ۱۵۰ کیلومتر و با قدرت انتقالی ۵۰۰ کیلووات در داخل ترکمنستان، و «سرخس به مرزهای ایران» به طول ۱۵ کیلومتر و قدرت انتقالی ۴۰۰ کیلووات برای این کار در نظر گرفته شده‌اند. طرح انتقال برق ترکمنستان به ترکیه از طریق ایران نیز در کشور ترکمنستان در حال بررسی است که اجرایی شدن آن، ورای سود اقتصادی، به لحاظ امنیتی و ارتقای مناسبات سه‌جانبه بین این سه کشور و افزایش وابستگی متقابل آن‌ها اهمیت فراوانی دارد (https://www.export.gov..., 2017). گسترش خطوط ارتباطی بین دو کشور، یکی دیگر از حوزه‌های همکاری دوجانبه به‌شمار می‌آید. مطرح شدن دوباره جاده تاریخی ابریشم توسط چین (یک کمربند و یک راه) بار دیگر اهمیت نقش مناطق آسیای مرکزی و قفقاز را پررنگ کرده است. ایران و چین که در پی برقراری روابط مناسب و افزایش همکاری از طریق اتصال راه‌های ارتباطی و بازارهای دو طرف هستند، تمایل زیادی به استفاده از آسیای مرکزی دارند و چین در حال برنامه‌ریزی برای ایجاد خطوط راه‌آهن جدید به منظور ایجاد ارتباط بین بازارهای چین و ایران و همچنین، چین و اروپا از طریق ایران و آسیای مرکزی است. کریدور بین‌المللی شمال-جنوب و راه‌آهن ایران-ترکمنستان-قزاقستان با هدف متصل کردن خلیج فارس و اروپا از طریق آسیای مرکزی و ایران بنیان‌گذاری شده است. به همین سبب، ایجاد زیرساخت‌های حمل‌ونقل و جاده‌ای مهم، یکی از اولویت‌های سیاست ترکمنستان به‌شمار می‌آید که با هدف پیشرفت اجتماعی، توسعه اقتصادی، و برقراری همکاری‌های منطقه‌ای و بین‌المللی گسترده پی‌ریزی می‌شود (Ögutcu, 2017: 4).

در حال حاضر، ترکمنستان به‌عنوان عضوی از نظام حمل‌ونقل بین‌المللی، شرایط حمل‌ونقل مناسبی را در سراسر سرزمین خود فراهم کرده است. این کشور، توجه زیادی به توسعه انواع سامانه‌های حمل‌ونقلی مانند ماشین، راه‌آهن‌های هوایی و دریایی داشته و در طول بیست‌وپنج سال استقلال این کشور، راه‌آهن‌های ملی، بین‌المللی، و اتوبان‌های جدیدی ساخته شده است. افزون‌براین، بندر دریای ترکمن‌باشی^۱ و پل‌های ارتباطی دهنده ترکمنستان با کشورهای همسایه، در حال توسعه و ساخت هستند. ترکمنستان در جاده ابریشم جدید، دارای جایگاهی مهم و میانجی بین اروپا و آسیا است (China Daily, 2017).

1. Turkmenbashi

افزون‌براین، راه‌اندازی مسیر خط‌آهن در منطقه آسیای مرکزی و عبور بخش مهم و پایانی آن از ترکمنستان و اتصال آن به ایران و همچنین، وجود مسیرهای فراوان جاده‌ای و دریایی، سبب شده است که همکاری‌های حمل‌ونقلی بین دو کشور، اولویت ویژه‌ای داشته باشد. افتتاح خط‌آهن مشهد-تجن-سرخس در سال ۱۳۷۵ و خط‌آهن بافق-بندرعباس، اقدام‌های مهمی در راستای توسعه همکاری‌های تجاری و حمل‌ونقلی ایران و کشورهای آسیای مرکزی، از جمله ترکمنستان، بوده است. در حال حاضر، بالغ بر ۵ میلیون تن کالا از طریق راه‌آهن دو کشور جابه‌جا می‌شود که بخش عمده آن، کالاهای ترانزیتی است (Alipoor, 2009, 92-99). ترکمنستان از این مسئله آگاه است که برای برقراری ارتباط با جهان خارج، نیاز شدیدی به خط ارتباطی ایران دارد تا اقتصاد خود را از وابستگی زیاد به درآمدهای حاصل از فروش منابع انرژی خام برهاند. مسیر دیگر راه‌آهن شمال-جنوب که فزاقستان و ایران را از طریق ترکمنستان به هم وصل می‌کند، در میانه دسامبر ۲۰۱۴ باز شده است تا حجم صادرات محصولات کشاورزی آسیای مرکزی به خلیج فارس را افزایش دهد. بحث‌هایی نیز در مورد ایجاد کریدور حمل‌ونقل از بکستان-ترکمنستان-ایران-عمان وجود دارد که موجب متنوع شدن کریدور حمل‌ونقل شمال-جنوب می‌شود.

همکاری‌های فنی و سرمایه‌گذاری مشترک، یکی دیگر از ظرفیت‌های همکاری ایران و ترکمنستان به‌شمار می‌آید. در سال‌های پس از استقلال، طرح‌های مفیدی مانند ساخت کارخانه فیبر نوری، تصفیه‌خانه مرو، طرح تولید بنزین در پالایشگاه ترکمن‌باشی، اجرای سیلوهای فلزی در استان‌های گوناگون ترکمنستان، اجرای سد مشترک دوستی بر روی رودخانه تجن، و طرح‌های جاده‌سازی و احداث دو خط لوله گاز بین دو کشور عملی شده است.

بیش از ۲۰۰ شرکت ایرانی در ترکمنستان فعالیت می‌کنند و طرح‌هایی مانند فیبر نوری ترکمنستان و متصل کردن این کشور به شاهراه‌های ارتباطی تلفن و مخابرات توسط شرکت‌های ایرانی اجرا شده است. افزون‌براین، چندین طرح مشترک خرید و صادرات گاز، شبکه تولید برق، و سدسازی بین دو کشور اجرا شده است. در زمینه بازرگانی نیز اعطای اعتبارات، کاهش معضلات و موانع گمرکی، گشایش یک شعبه بانکی در عشق‌آباد، برگزاری نمایشگاه‌های اختصاصی تجاری، افتتاح فروشگاه‌های عرضه محصولات، و احداث بازارچه‌های مرزی مشترک را می‌توان در این زمینه نام برد. در شرایط کنونی، بخشی از واردات ترکمنستان از طریق ایران یا به‌صورت ترانزیت از

خاک ایران منتقل می‌شود که از کالاهایی مانند مصالح ساختمانی گرفته تا مواد غذایی را دربر می‌گیرد (http://farsi.tpo.ir/index.aspx..., 1397).

طرح‌های خط‌آهن تاجن-مشهد-سرخس، خط لوله گاز ۱۳۹ میلیون دلاری کرپچه-کردکوی در غرب ترکمنستان و سد دوستی در جنوب ترکمنستان با هزینه‌ای حدود ۱۶۹ میلیون دلار با سرمایه‌گذاری مشترک ایران و ترکمنستان اجرا شده است. خط انتقال برق علی‌آباد-بالکان آبد و طرح‌های دیگری مانند برنامه توسعه ارتباطات فیبر نوری، ساخت مخازن نفت در مرو، یک پالایشگاه در ترکمن‌باشی، احداث ترمینال‌های گاز مایع و بزرگراه، چند نمونه از روابط دوجانبه در حال گسترش بین این دو کشور است. بر پایه برنامه ملی توسعه صنعت نفت و گاز ترکمنستان، این کشور قصد دارد تا سال ۲۰۳۰، میزان تولید نفت سالانه خود را به ۶۰ میلیون تن و تولید گاز را نیز به ۲۳۰ میلیارد مترمکعب برساند که سهم صادرات سالانه گاز به ۱۸۰ میلیارد مترمکعب افزایش خواهد یافت. طبیعی است که تحقق این اهداف، نیاز به اقدام‌های گسترده و اجرای طرح‌های صنعتی و مهندسی فراوانی دارد که این موضوع نیز یکی دیگر از فرصت‌های مناسب برای تقویت حضور شرکت‌های ایرانی، به‌ویژه شرکت‌های صنعتی و صادرکننده خدمات فنی و مهندسی، در بازار ترکمنستان است (http://farsi.tpo.ir/index..., 1397).

همکاری در حوزه کشاورزی نیز اهمیت زیادی برای گسترش روابط دو کشور دارد. ترکمنستان با تولید ۹۰۰ هزار تن پنبه، مقام دهم را در بین کشورهای تولیدکننده پنبه جهان به خود اختصاص داده است و بیشتر زمین‌های کشاورزی این کشور به تولید پنبه و گندم اختصاص یافته است. کشت فراسرزمینی با هدف صرفه‌جویی در منابع آب و استفاده از زمین و آب کشورهای دیگر که محدودیت کشور اولیه را ندارند، می‌تواند به‌عنوان یک گزینه برای سرمایه‌گذاری در کشور دیگر و تولید مطمئن با پایین‌ترین قیمت تمام‌شده و همچنین، در راستای حفظ منابع آبی کشور در نظر گرفته شود. با توجه به اینکه گندم، پنبه، شالی، و چغندر قند از مهم‌ترین محصولات کشاورزی هستند که در زمین‌های کشاورزی ترکمنستان برداشت می‌شوند و با توجه به نبود مشکل تأمین آب در ترکمنستان، ایران با همکاری این کشور می‌تواند به سرمایه‌گذاری در این حوزه مبادرت ورزد. در حال حاضر، بازرگانان ایرانی از خریداران عمده پنبه این کشور هستند. همچنین، این کشور سالانه حدود ۲/۵ میلیون تن گندم تولید می‌کند که بیشتر برای مصرف داخلی است (http://www.fao.org/countryprofiles/..., 2018).

همکاری‌های منطقه‌ای نیز می‌تواند در دستورکار رسمی دو کشور قرار گیرد. همکاری‌های منطقه‌ای از طریق دو کشور ایران و ترکمنستان در قالب سازمان همکاری اقتصادی (اگو) در یکی از مناطق راهبردی جهان که در مسیر اتصال بازارهای شرق، غرب، شمال، و جنوب قرار دارد و بازارهای بزرگ چین، ژاپن، هند، کشورهای جنوب خلیج فارس، آفریقا، و نیز اروپا با امکانات زیاد اقتصادی را به هم وصل می‌کند، می‌تواند زمینه همبستگی این دو کشور را تقویت کند (Ogutco, 2017: 4). ترکمنستان، نیازمند استفاده از تجربه ایران در زمینه کاهش وابستگی و به‌کارگیری یک سیاست مستقل است و اگو ابزار مناسبی برای رشد و ترقی کشورهای عضو به‌شمار می‌آید؛ بنابراین، ترکمنستان می‌تواند از این سازمان به‌عنوان وسیله‌ای برای حفظ استقلال و ثبات سیاسی در مقابل فشارهای داخلی و خارجی و راهی برای همکاری با کشورهای همسایه، به‌ویژه ایران، استفاده کند.

یکی دیگر از فرصت‌های همکاری، همکاری‌های برآمده از دریای خزر است. جمهوری آذربایجان و ترکمنستان، در سال ۲۰۱۷ موافقت‌نامه‌ای را برای همکاری در شرایط اضطراری به‌وجود آورده در دریای خزر امضا کردند. ایجاد منطقه آزاد ساحلی یکی از فرصت‌هایی است که برای کشورهای حاشیه دریای خزر وجود دارد تا در صورت افزایش تعاملات اقتصادی به ایجاد منطقه آزاد ساحلی دریای خزر مبادرت ورزند و با استفاده جمعی از مزایا و معافیت‌های قانونی مناطق آزاد، کاهش تعرفه‌ها، برقراری نظام تعرفه‌های ترجیحی، و ایجاد تسهیلات گمرکی و روادید، تعاملات اقتصادی منطقه را افزایش داده و به تقویت بنیه اقتصادی کشور خود کمک کنند.

همسایگی ایران و ترکمنستان و قرار گرفتن بر سواحل دریای خزر، انگیزه‌های لازم را برای همکاری در زمینه‌های حفظ محیط زیست، ماهیگیری، کشتیرانی، قوانین دریایی، ترانزیت کالا، تحقیقات علمی و هیدروگرافی بین دو کشور به‌وجود آورده است. وجود منابع غنی انرژی (نفت و گاز)، منابع غنی آبزیان، و اهمیت بخش ترانزیت دریایی و اتصال آن به بازارهای جهانی، موضوع بااهمیتی برای کشورهای ساحلی حوزه دریای خزر است (U.S.Department of Commerce, 2017: 32) به‌طور طبیعی، استفاده از فرصت‌های یادشده و گام برداشتن در مسیر تعمیق و گسترش روابط دو کشور با موانع و چالش‌هایی روبه‌رو است که در ادامه به آن‌ها اشاره می‌شود.

۵. چالش‌های ژئواکونومیکی همکاری ایران و ترکمنستان

چشم‌انداز کاهش ذخایر انرژی ترکمنستان، یکی از چالش‌های همکاری دو کشور در بلندمدت به‌شمار می‌آید. برپایه برآورد بی‌ام‌آی^۱، بهره‌برداری از ظرفیت منابع غنی نفت و گاز ترکمنستان به دلایلی مانند مقصد صادرات محدود، قیمت کم گاز، و محیط سرمایه‌گذاری غیرجذاب کاهش خواهد یافت. چشم‌انداز گاز این کشور به ساخت چندین خط لوله جدید وابسته است که به‌کندی پیش می‌رود. افزون‌براین، انتظار می‌رود، ذخایر گاز و نفت ترکمنستان تا سال ۲۰۲۶ کاهش یابد. پیش‌بینی شده است، ذخایر گازی این کشور که در سال ۲۰۱۷، ۷/۴ تریلیون مترمکعب بوده است، سالانه یک درصد تا پایان سال ۲۰۲۶ کاهش یابد و به ۶/۸ تریلیون مترمکعب برسد. همچنین، برپایه برآوردهای انجام‌شده، ذخایر نفت این کشور نیز از ۵۳۷ میلیون بشکه در سال ۲۰۱۷ به ۱۳۶ میلیون بشکه در سال ۲۰۲۶ کاهش خواهد یافت (BMI, 2017). این موضوع، آینده همکاری‌های ایران و ترکمنستان در حوزه انرژی را با مشکل روبه‌رو می‌کند. خطرپذیری شرایط سرمایه‌گذاری در ترکمنستان نیز یکی دیگر از چالش‌های همکاری دو کشور به‌شمار می‌آید. موضوع ریسک فضای کار و سرمایه‌گذاری در ترکمنستان از ابتدای استقلال این کشور تاکنون، یکی از چالش‌های گسترش روابط اقتصادی ایران و ترکمنستان بوده است. البته از زمان روی کار آمدن بردی محمداف، کارهایی برای اصلاح این روند انجام شده است. با شروع ریاست جمهوری بردی محمداف، برنامه اصلاحات اقتصادی در این کشور به‌اجرا درآمده است. در این برنامه، توسعه بخش‌های گوناگون اقتصادی و تولیدی، به‌ویژه در حوزه نفت و گاز، کشاورزی، نساجی، و همچنین، بخش خصوصی مورد توجه بوده است؛ دراین‌راستا، یارانه‌ها و کمک‌های دولتی کاهش یافته یا در برخی موارد، حذف شده و قیمت‌های کالا و خدمات به‌تدریج واقعی‌تر شده است. افزون‌براین، ترکمنستان در سال ۲۰۱۴ بالغ بر ۳/۱ میلیارد دلار سرمایه خارجی را برای افزایش تولید و صادرات گاز خود جذب کرد که انتظار می‌رود، این رقم روند صعودی داشته باشد. البته توان ایران برای استفاده از ظرفیت‌های پیش‌آمده از یک‌سو، به ظرفیت‌های سرمایه‌گذاری ایران در شرایط کنونی و ازسوی دیگر، به کیفیت فعالیت دستگاه دیپلماسی و نهادهای اقتصادی ایران در زمینه‌سازی و اجرای سرمایه‌گذاری‌ها بستگی دارد (BMI, 2017).

به‌طورکلی، محیط کسب‌وکار در ترکمنستان نیاز به بهبود دارد. به‌دلیل دستیابی محدود به اطلاعات در ترکمنستان این کشور در بررسی‌های اخیر «سهولت کسب‌وکار بانک جهانی»^۱ جایگاه پایینی را کسب کرده است^(۲). از چالش‌های محیطی تجارت در ترکمنستان می‌توان به دشواری گرفتن روادید، بخش‌های بانکی توسعه‌نیافته، کمبود نهادهای مالی، و غیرقابل‌پیش‌بینی بودن محیط کسب‌وکار با کنترل گسترده دولت اشاره کرد. فراهم شدن شرایط محیطی مناسب در راستای پیش‌بینی‌پذیر کردن جریان سرمایه‌گذاری و جلب اعتماد سرمایه‌گذاران می‌تواند نقش مهمی در افزایش سرمایه‌گذاری و فعالیت بخش خصوصی ایران در ترکمنستان داشته باشد (BMI, 2017).

شرکت‌هایی که اتباعی از مناطق بحرانی جهان مانند خاورمیانه، آفریقای شمالی، و آسیای جنوبی استخدام کرده‌اند با دشواری‌هایی در گرفتن روادید در ترکمنستان روبه‌رو می‌شوند (Wanderlust, 2017). این مسئله همچنین، می‌تواند تأثیر زیادی بر فعالیت‌های این شرکت‌ها در داخل این کشور داشته باشد. افزون‌براین، گرفتن روادید برای فعالیت‌های تجاری نیز دشوار است. ترکمنی‌ها بیشتر ترجیح می‌دهند روادید را به کسانی بدهند که سابقه فعالیت‌های تجاری و قراردادهای همکاری با این کشور داشته باشند. یک راه‌حل در این مورد، برای شرکت‌های ایرانی، حضور در بسیاری از نمایشگاه‌ها و همایش‌های برگزارشده در این کشور است. این کار می‌تواند در تضمین دریافت روادید آن‌ها نقش مؤثری داشته باشد. سرانجام، نظام بانکی، یکی دیگر از چالش‌های روابط ایران و ترکمنستان به‌شمار می‌آید. در این مورد، ترکمنستان در حال برداشتن گام‌هایی به‌سوی پذیرش نظام‌ها و قوانین مالی بین‌المللی است. یکی از کارهایی که در این راستا انجام شده است معرفی تسهیلات کارت مستر و کارت روادید است که در سال ۲۰۱۷ کامل شده است.

در سال ۲۰۱۵ اساسنامهٔ بعضی از بانک‌های تجاری دولتی در ترکمنستان تصویب شد و این کشور به‌دلیل پیشرفت‌هایش در زمینهٔ مبارزه با پول‌شویی و مبارزه با تأمین مالی تروریسم، از سند انطباقی (لیست خاکستری) اف‌ای‌تی‌اف^۲ کنار گذاشته شد.

چالشگری قدرت‌ها و رقابت بر سر نفوذ در آسیای مرکزی یکی دیگر از چالش‌های روابط ایران و ترکمنستان است. با توجه به اینکه آسیای مرکزی و قفقاز از حلقه‌های مهم شبکهٔ منطقه‌ای به‌شمار

1. ease of doing business

2. FATF

می‌آیند، نظام تابعه آسیای مرکزی و قفقاز به دلیل نوظهور بودن و خلأ نظام‌های درونی در آن، همراه با ناکارایی‌های درونی، زمینه را برای نقش‌یابی قدرت‌های پیرامونی و مداخله‌گر فراهم می‌کند. نقش‌یابی ایران، همراه با تعارض منافع ایران و آمریکا از یک سو و زمینه‌های پیوند بین نظام تابعه و مرکز نظام بین‌الملل از سوی دیگر، زمینه شکل‌گیری نظام کنترل منطقه‌ای مورد حمایت آمریکا و اسرائیل را فراهم می‌کند. این موضوع از زمان استقلال ترکمنستان تاکنون از چالش‌های مهم روابط ایران با این کشور بوده است.

نتیجه‌گیری

بررسی شرکای اقتصادی ترکمنستان نشان می‌دهد، ایران در مقایسه با کنشگران دیگر منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای مانند روسیه، ترکیه، چین، و کشورهای اروپایی، جایگاه محدودی در اقتصاد ترکمنستان دارد. همکاری در حوزه‌های انرژی (گاز، نفت، و برق) و مسیرهای انتقال آن، حوزه ترانزیت و خطوط ارتباطی، حوزه‌های فنی و مهندسی و سرمایه‌گذاری مشترک، همکاری در حوزه کشاورزی و کشت فراسرمینی، همکاری‌های منطقه‌ای در قالب سازمان اکو، و همکاری‌های مربوط به حوزه دریای خزر، از مهم‌ترین فرصت‌های ژئواکونومیک و چشم‌انداز کاهش ذخایر انرژی ترکمنستان، پریسک بودن سرمایه‌گذاری در این کشور، گرفتن روایید برای فعالیت‌های تجاری، چالش‌های ناشی از نظام بانکی، نقش چالش‌زای قدرت‌های مداخله‌گری مانند آمریکا در روابط ایران با ترکمنستان از مهم‌ترین چالش‌های ژئواکونومیک روابط دو کشور به‌شمار می‌آیند. با وجود این، می‌توان از طریق تقویت خطوط ارتباطی و حل مشکل روایید صادرکنندگان ایرانی، تضمین ریسک کمتر سرمایه‌گذاری، در اولویت قرار دادن دیپلماسی اقتصادی، و تعریف منافع مشترک در حوزه ترانزیتی به گسترش روابط دو کشور کمک کرد.

در حوزه تجارت، کالاهای صادراتی ایران به ترکمنستان نزدیک به ۹۸ درصد از کل روابط تجاری دو کشور را دربر می‌گیرد. این مسئله به دلیل تراز بازرگانی مثبت آن، فرصت بی‌بدیلی برای افزایش سود حاصل از صادرات به کشور ترکمنستان است. البته حجم کلی مراودات ایران با این کشور، رقم ناچیزی است. با توجه به اینکه بیشتر کالاهای صادراتی ایران به ترکمنستان را مواد خام و اولیه مانند محصولات کشاورزی، محصولات فولادی و آهنی و مصالح ساختمانی تشکیل

می‌دهد، در صورت تبدیل این مواد اولیه به کالاهای مصرفی، صنعتی، و سرمایه‌ای با ارزش افزوده بالا و صادر کردن این کالاها به ترکمنستان، می‌توان ارزش صادرات ایران به ترکمنستان را چندین برابر کرد.

یکی از راهکارهای گسترش روابط، امضای تفاهم‌نامه همکاری گمرکی بین دو کشور است. این کار به سبب حل و فصل مشکلات ترافیک واگن‌ها و کامیون‌ها از طریق افزایش مدت‌زمان فعالیت گمرک دو کشور، اهمیت دارد؛ بنابراین، باید در ساعت‌های فعالیت گمرکی دو کشور هماهنگی به وجود آید و دست‌کم ۱۲ ساعت کار شبانه‌روزی در نظر گرفته شود و به منظور آسان‌سازی امور گمرکی، گمرک مرزی دو کشور به نرم‌افزارهای جدید تجهیز شود و کوشش شود محدودیت‌های عبور کامیون‌های ایرانی به کشورهای دیگر برداشته شود. یکی دیگر از راهکارها، آسان‌سازی صدور روادید برای تجار و بازرگانان ایرانی در ترکمنستان است. در این راستا، نهادهایی مانند اتاق بازرگانی و سازمان توسعه تجارت ایران باید تلاش کنند تا از طریق صدور معرفی‌نامه برای بازرگانان و سرمایه‌گذاران ایرانی، صدور روادید برای آن‌ها توسط سفارت ترکمنستان در ایران را تسهیل کنند. یکی دیگر از راهکارها برای گسترش همکاری، تقویت خطوط ارتباطی بین دو کشور است. در این راستا، تقویت ناوگان جاده‌ای، به‌ویژه محور ارتباطی گنبدکاووس - گرگان به مرز و گمرک اینچه‌برون^(۳)، اهمیت فراوانی دارد. در کنار این امر، باید فرایند عملیاتی شدن ترانزیت بین‌المللی ایران - ترکمنستان - قزاقستان تسریع شود. در حوزه هوایی نیز لازم است به خط هوایی در دو مسیر عشق‌آباد - مشهد و عشق‌آباد - تهران توجه شود. همچنین، با توجه به اینکه محصولات کشاورزی یکی از عمده‌ترین کالاهای وارداتی ترکمنستان از ایران است، برای توسعه صادرات محصولات کشاورزی به ترکمنستان باید این خطوط هوایی در قطب‌های کشاورزی ایران مانند خوزستان و دشت مغان نیز برقرار شوند.

افزون‌براین، حمایت مالی از صادرکنندگان ایرانی نیز باید در دستورکار قرار گیرد. با توجه به اینکه بانک‌های ترکمنستانی فاقد ضمانت‌نامه هستند^(۴) و پرداخت پول توسط خریداران این کشور در چند مرحله انجام می‌شود، صادرکنندگان ایرانی باید از طرف بانک‌هایی مانند بانک توسعه صادرات و صندوق توسعه صادرات حمایت مالی شوند. این اقدام، با کاهش خطر سرمایه‌گذاری برای صادرکنندگان ایرانی، به افزایش صادرات ایران به ترکمنستان کمک زیادی می‌کند.

گسترش مناطق آزاد تجاری، یکی دیگر از راهکارهای گسترش روابط ایران و ترکمنستان به‌شمار می‌آید. این مسئله بیشتر به‌این‌سبب اهمیت دارد که بیش از حدود ۱۲۰۰ کیلومتر مرز مشترک میان دو کشور وجود دارد. گسترش مناطق آزاد تجاری بین مرزهای دو کشور، ورای افزایش مبادلات اقتصادی بین دو کشور و مزیت‌های ناشی از آن برای ایران، زمینه‌ساز وابستگی متقابل امنیتی بین دو کشور می‌شود و می‌تواند همکاری‌های بین دو کشور را در حوزه‌های امنیتی نیز گسترش دهد. سرانجام، گسترش همکاری‌ها در حوزه انرژی، یکی از مهم‌ترین راهکارها برای توسعه روابط ایران و ترکمنستان است. ایران باید با جلب اعتماد دولت ترکمنستان، خود را به‌عنوان یک گزینه ایده‌آل برای ترانزیت انرژی این کشور به بازارهای بین‌المللی معرفی کند و در این راستا باید با چانه‌زنی بیشتر، زمینه را برای عملیاتی شدن خط لوله صلح - که قرار است گاز ترکمنستان را از مسیر ایران و پاکستان به مقصد نهایی یعنی هند انتقال دهد - فراهم کند (Mosavi&Osuli, 2015) در طول دو دهه گذشته، این طرح بیشتر به دلایل سیاسی، از جمله مخالفت آمریکا، اجرایی و عملیاتی نشده است. اجرایی شدن این طرح و طرح‌های مشابه، افزون بر مزیت‌های اقتصادی آن، می‌تواند به دلیل افزایش اهمیت بین‌المللی ایران، امنیت بیشتر را نیز برای کشور به‌ارمغان آورد.

یادداشت‌ها

1. www.tradingeconomics.com/turkmenistan/exports
2. <http://data.worldbank.org/country/turkmenistan>
۳. اینچه برون، خط ریلی و جاده زمینی برای ارتباط با ترکمنستان و سایر کشورهای آسیای مرکزی دارد و در مسیر جاده ابریشم می‌تواند ارتباط با کشور چین را نیز تسهیل کند.
4. http://farsi.tpo.ir/uploads/torkamenestan_9024.pdf

منابع

- Hafezniya, mohammadreza&kaviyanirad, morad (2014), philosophy of political geography, First Edition, Tehran, Research Institute for Strategic Studies (in persion)
- Mosavi, masud& osuli, qasem(2014), "Explaining Energy Transmission Routes Based on International Relations Theories: A Case Study of the Tapi and Peace Pipelines", Central Asia and Caucasus Studies, Volume: 20, Issue: 85, Pages: 189-161(in persion),
- Yari, Ehsan and Abedi, Marzieh (2015), "Analysis and Evaluation of Turkmenistan Node in Iran Regional Network; Geopolitical and Geo-economics Opportunities and Challenges of Iran-Turkmenistan Cooperation", Journal of Political Studies of the Islamic World, Year4 , number.15, pp. 226-195 (in persion)
- Iranian customs (in persion) available at:
http://www.irica.ir/index.php?module=cdk&func=loadmodule&system=cdk&sismodule=user/content_view.php&sisOp=view&ctp_id=29&cnt_id=1065319&id=558
http://www.tccim.ir/ImpExpStats_TarrifCustomCountry.aspx?mode=doit
- 2017 Top Markets Report Upstream Oil and Gas Equipment, U.S. Department of Commerce, International Trade Administration, Retrived from: http://trade.gov/topmarkets/pdf/Oil_and_Gas_Top_Markets_Report.pdf, 2018/7/6
- Central Asia Country Risk Report Includes 10-year forecasts to 2026. Retrived from: www.bmiresearch.com, Q1 2018.
- EEAS, SEAE (2019). *EU-Turkmenistan relations*. Bruxelles, 10/01/2019 - 14:00, UNIQUE ID: 160622_3. Retrived from: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage_en/4077/EU-Turkmenistan%20relations.
- <http://e-nnw.com/the-principle-of-positive-neutrality-in-turkmenistans-foreign-policy>, 2017/.
- <http://farsi.tpo.ir/index.aspx?fkeyid=&siteid=1&pageid=5264&p=2&g=163&showitem=7,1397>.
- http://www.chinadaily.com.cn/opinion/2016-11/24/content_27475879.htm.
- http://www.com.cn/opinion/2016-11/24/content_27475879.htm.
- <http://www.fao.org/countryprofiles/index/en/?iso3=TKM>, 2018.
- <http://www.worldbank.org/en/country/turkmenistan/overview>, 2019.
- <https://data.worldbank.org/country/turkmenistan>, 2018.
- <https://financialtribune.com/articles/energy/53436/new-line-will-triple-electricity-export-to-turkmen-republic>, 2017.

- <https://financialtribune.com/articles/energy/75982/tehran-ashgabat-in-energy-swap-talks-amid-gas-row>, 2017.
- https://theodora.com/wfbcurrent/turkmenistan/turkmenistan_economy.html, 2018.
- <https://tradingeconomics.com/turkmenistan/forecast>, 2018.
- <https://tradingeconomics.com/turkmenistan/imports>, 2018.
- <https://vmun.com/wp-content/uploads/VMUN-2017-FAO.pdf>.
- <https://www.export.gov/article?id=Turkmenistan-Import-Tariffs>, 2018.
- <https://www.export.gov/article?id=Turkmenistan-Power-Generation>, 2018.
- <https://www.rferl.org/a/iran-rejects-turkmenistan-proposal-gas-shipments-turkey/28824118.html>, 2017.
- https://www.trademap.org/Product_SelCountry_TS.aspx?nvpm=1|795|||TOTAL||2|1|2|2|2|1|1|1|1, 2018.
- https://www.trademap.org/Product_SelCountry_TS.aspx?nvpm=1|795|||TOTAL||2|1|2|1|2|1|1|1|1, 2018.
- <https://www.wanderlust.co.uk/content/10-of-the-worlds-hardest-to-get-visas>, 2017.
- <https://www.worldbank.org/en/country/turkmenistan/overview>, 2017.
- Jumayev, Ishanguly (2012), *Foreign trade of turkmenistan: trends, Problems and Prospects*. Institute of public policy And Administration. Working paper, NO.11, 2012
- Karagianni, Marika (2019), *Turkmenistan looks to gas expansion*. Retrived from: <https://www.petroleum-economist.com/articles/politics-economics/middle-east/2019/turkmenistan-looks-to-gas-expansion>.
- Liang, li (2019), *The Spatial Evolution of Geoeconomic Pattern among China and Neighboring Countries since the Reform and Opening-Up*. Institute of Geographic Sciences and Natural Resources Research. Key Laboratory of Regional Sustainable Development Modeling. CAS, Beijing 100101, China; liangy.14b@igsnr.ac.cn (Y.L.); ludd@igsnr.ac.cn (D.L.); dingzj@igsnr.ac.cn (Z.D.); zhengz.16b@igsnr.ac.cn (Z.Z.)
- Michel, Toni (2019), *A “Golden Age” No More? What 2019 Will Bring for Turkmenistan*. Retrived from: <https://voicesoncentralasia.org/a-golden-age-no-more-what-2019-will-bring-for-turkmenistan/>.
- Ögütçü, Özge Nur (2017), *Economic Cooperation Organization: Current Situations and Prospects*, Blog no 19, Retrived from: <http://avim.org.tr/Blog/ECONOMIC-COOPERATION-ORGANIZATION-CURRENT-SITUATION-AND-PROSPECTS>, 2018.

- Ögütçü, Özgenur (2016). *Iran, Kazakhstan, Turkmenistan and China: Regional Connectivity*. Retrieved from: <http://avim.org.tr/en/Yorum/IRAN-KAZAKHSTAN-TURKMENISTAN-AND-CHINA-REGIONAL-CONNECTIVITY>, 2018.
- Raimondi, Pier Paolo (2019), *Central Asia Oil and Gas Industry - The External Powers Energy Interests in Kazakhstan, Turkmenistan and Uzbekistan*. Retrieved from: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3386053&download=yes.
- Shikhmurav, Boris o.(2017). *The Principle of Positive Neutrality in Turkmenistan's foreign policy*. Posted on March 10, 2017, Retrieved from: <http://e-nnw.com/>.
- Turkmenistan Country risk Report, Creative commons attribution 4.0 international licence. Retrieved from: <http://www.bti-project.org>, 2017.
- Turkmenistan Infrastructure Report Q4 2017, 10-year forecast to 2026, Part of BMI's Industry Report & Forecasts Series, Published by BMI Research, Copy ISSN: 2059-9552, Retrieved from: <http://www.bmiresearch.com>, 2017.
- Turkmenistan oil & gas report includes 10-year forecasts to 2026, Published by: BMI Research, Q1 2018. Retrieved from: www.bmiresearch.com, www.tradingeconomics.com/turkmenistan/exports, 2018.
- Yusin, Lee (2017), Turkmenistan's East-West Gas Pipeline, *Problems of Post-Communism*, DOI: 10.1080/10758216.2017.1366273.

